

Filep Tamás Gusztáv

A JOG HATALMA – A HATALOM JOGA

Szüllő Gézaról

A két világháború közötti jelenségek leírását nem pusztán az nehezíti meg módfelett, hogy még mindig érvényben lévőnek tűnik a kommunista terminológia egy része, hanem az is, hogy a demokratikus ideológiák is szakszerűtlenül interpretálnak számtalan, az akkori politikai élet leírására használatos fogalmat. Némiképpen annak a torz beállítódásnak a továbbéléséről van szó, amely csak a társadalom – Bibó szerint – két leghasznavehetetlenebb kategóriájában tud gondolkodni, a *hivatásos forradalmár* és a *hivatásos reakciós* kategóriáiban. Szüllő Géza megítélésében – akiről az utolsó másfél évtizedben sem született egyetlen részletes, tudományos igényű tanulmány – a hatvanas–hetvenes évekhez képest részben azért nem következett be fordulat, mert a kutatók jelentős hányada a II. világháború végére kialakult szövetségi rendszert eredendőnek, metafizikusan megalapozottnak tekintette; ezt aztán sokan visszavetítették a 19. századba, illetve még koncentráltabban a Trianon utáni korszakra, a „retrográd” politikai irányzatokat pedig tagolatlanul egységesnek gondolták. Szüllőt nemigen lehet elhelyezni a közhasználatban lévő fogalmi keretben. Mindez annak a sikeres tranzakciónak a következménye, amelynek egyik központi eleme volt Csehszlovákia, illetve annak megalakulását megelőzően a cseh társadalom autochton demokratizmusának hangoztatása, következésképpen sokan nemcsak minden vele szemben álló erőnek, de a csehszlovák kormányok parlamenti ellenzékének is az antidemokratikus voltát tételezték. Az így kialakított koncepció maguknak a csehszlovák kormányoknak az ideológiáját fogadta el, amelyek tehát a velük szembenálló ellenzéki erőknek az ab ovo antidemokratikussá minősítésével maguk tettek bizonyosságot arról, hogy antidemokraták. A két világháború közötti korszak magyar ellenzéki pártjai nem fogadták el a Prága által nekik kiosztott szerepet; sok példát hozhatnék föl annak bizonyítására, hogy azt a liberális magyar polgárok sem voltak hajlandók ezt eljátszani. Közülük a számomra legszemléletesebbek egyike Arkauer Istvánnak, a pozsonyi Híradó című napilap főszerkesztő-tulajdonosának egyik cikke, amely alkalmas annak megvilágítására, hogy a liberális, szabadkőműves polgár véleménye e ponton megegyezett az állítólag „konzervatív katolikus” pártvezérével: „A demokrácia államát kívánjuk mi is, amelynek fundamentumát a polgárok egyenlő jogai és kötelességei alkotják. Min-

den polgárnak egyenlő jogát hirdetjük a munkához és a boldoguláshoz: de a leg-hangosabb demokrata apostolok tegyék a szívükre a kezeiket és számoljanak be arról, mit valósítottak meg a demokrácia lényegéből?” Az idézett cikkben olvassuk, hogy a cseh kormánypártok kisajátították a demokrácia fogalmát, az ellenzéket pedig a demokrácia hiányának hangoztatásával stigmatizálják.¹

Szüllő Géza ugyane kérdésekről alkotott véleményére magam is többször föl-hívtam a figyelmet, így az 1925-ös választásokról szóló tanulmányomban;² szerint-e éppen a parlamenti ellenzék negativistaként való megbélyegzése, passzívvá minősítése a kormányok antidemokratikus voltának legnyilvánvalóbb bizonyítéka; a magyar pártok tevékenységének foglalatja ugyanis az aktív ellenzéki politika. Meggyőződése volt egyébként, hogy a magyar parlamentarizmus sokkal több értékes hagyományra mutathat rá, mint a cseh, hogy a budapesti parlamentben sokkal tágabb tere nyílt a közjogi vitáknak, mint a bécsiben, amelynek a csehek a tagjai voltak. Sokszor megtapasztaltam, hogy a magyar közvéleményben a cseh–magyar viszonyról az objektivitás látszatát bitorolva máig ott él a cseh államideológia által kidolgozott tételsor, mely szerint tehát az egyik oldalon a szociálisan érzékeny, társadalmi kiegyenlítődésre törekvő, mintaszerű demokratikus technikákat meghonosító cseh társadalom áll, a másikon pedig a korrupt, klerikális-dzsentrí, etnikai fölényét visszakívánó provinciális magyar (volt) uralkodó osztály, meg annak vazallsai. Ennek a beállításnak az ideologikus jellegéről tengernyi korabeli forrás tanúskodik, magam is többre utaltam már korábbi tanulmányaimban; az egész konstrukció Csehszlovákiának az I. világháború után a győztes államoktól kapott, a Kárpát-medencén belüli kiemelt helyének, kitüntetett szerepének biztosítását szolgálta. Szüllő Géza az így kialakult helyzetet tudomásul vette, de a főnti tételeket természetesen nem fogadta el. Csehszlovákia létrejötte és speciális európai helyzete az ő értelmezésében nem valamely örök igazság végső győzelemre jutása, hanem a kontinens erőviszony-alakulásainak következménye. A húszas évek közepéről származó egyik cikkében, a *Gasteini levélben* írta erről:

A csehszlovák republika egy politikai agitáció eredménye; nem fegyver, nem hódítás, de diplomáciai éleslítés hozta létre, mert a győző nagyhatalmakat arra a meggyőződésre tudták a cseh politikusok rávenni, hogy egyrészt benne látták az Osztrák–Magyar Monarchia állítólagos nemzetiségeket elnyomó politikájával szemben Közép-Európában az etnográfiai szabadságok biztosítóját; másrészt a

¹ (A) [ARKAUER István]: *Demokrácia és demagógia*, Híradó 1924. július 4., 1.

² FILEP Tamás Gusztáv: *Kormánypárton vagy ellenzékben? A pozsonyi magyar polgár és az 1925-ös választások = Fehéretes Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*, főszerk. Czoch Gábor, szerk. Kocsis Aranka – Tóth Árpád, Kalligram, Pozsony, 2005, 437–472.

Csehszlovák Köztársaságot olyan erős bázisnak tüntették fel, hogy ebben látták a nagyhatalmak a német birodalom Keleten való lebíróját.

Hogy ez utóbbi célnak megfelel-e a köztársaság, azt a jövő fogja eldönteni, de hogy a nemzetiségi elnyomást nem szüntette meg, azt mindnyájan tudjuk.³

Szüllő politikai megítélését a kommunista diktatúra korszakában eleve megszabta két fontos elem: a politikus katolicizmusa és monarchista volta. Évtizedeken át mindkettőt az ókonzervativizmus bizonyítékának volt szokás tekinteni. Kezdjük a másodikkal, amely az elsőnek némely értelmezés szerint amúgy is inkább csak a kerete. Szüllő morális megsemmisítéséhez Fábry Zoltán elegendőnek tartotta azt, ha emlékeztet a politikus monarchista voltára:

„[...] általában sok ezer más szlovenszkói magyar kisebbségi érez-e valami különösebb meghatottságot, tulajdonít-e fontosságot annak, hogy Szüllő Géza és famulusa, dr. Flachbarth Ernő urak kisebbségi konferenciákra utaztak? Ha ezeknek az uraknak fontos, nagyon fontos, mert hiszen néhány hétig a kisebbséget mentők végtelenül nehéz és végtelen sok áldozatot követelő szerepében pózolhatnak, nekünk ugyanakkor annyiban lenne fontos: hoztak-e valami pozitívumot, megéri-e az eddigi papiros eredmény a további papírpózolást, a nagy beharangozásokat és a semmit jelentő nagy kommunikéket?” Az 1927-es cikk 1971-es újrakiadásában Szüllő neve mellett csillag; a csillag alatt az alábbi megjegyzés olvasható: „Arról a Szüllő Gézáról van szó, aki Fadrusz műremekének, az 1918-ban ledöntött Mária Terézia-szobornak egy márványdarabkáját aranyba foglalva a szlovákiai magyarság nevében hűségi bizonylatként nyújtotta át Habsburg Ottó »örökös királynak és császárnak«.”⁴ Az a közhely sűrűsödik Fábry lábjegyzetébe, hogy aki a Habsburgokat kívánja vissza, az labanc, azt akarja, hogy az osztrákok továbbra is elnyomják a magyarokat és a többi közép-európai népet, s hogy tegyék lehetővé a mértéktelen kizsákmányolást az arisztokrácia és a burzsoázia számára. Szüllő egyik bűne ezek szerint az, hogy ő is a „történelmi osztályok”-ból – a Monarchia haszonélvezői közül – származott.

Tény ezzel szemben, hogy Szüllő mást szeretett a Monarchiában, mint amit neki tulajdonítottak ideológiai ellenfelei. 1918 előtt a Tiszák, Thallóczy Lajos, Szekfű Gyula ideológiáját követte a bécsi orientációban, akik – mint utóbb éppen ő megfogalmazta – így gondolkodtak: „Mi magyarok inkább legyünk bizonyos jogaink

³ SZÜLLŐ Géza: *Gasteini levél*, Prágai Magyar Hírlap 1926. július 28., 1.

⁴ FÁBRY Zoltán: *Kisebbségi kongresszusok árnyékában* = Uő.: *Vigyázó szemmel. Fél évszázad kisebbségben*, Madách, Bratislava, 1971, 112–113. Fábry jegyzete e kötethez készült; a cikk később is ezzel a kiegészítéssel jelent meg; lásd életműsorozatában: FÁBRY Zoltán *Összegyűjtött írásai. Második kötet (1926–1929). Újságcikkek, tanulmányok*, szerk. Fónod Zoltán, Madách, Pozsony, 1981, 207–208.

gyakorlása nélkül egy művelt nyugati nagyhatalom tagjai, mintsem egy nemzetiségi viszályoktól széttagolt, duodez balkáni állam.”⁵ Nemzetállam helyett nemzetfölötti birodalomban gondolkodtak, s ennek esélyét látták meg a Monarchiában, amely szerintük nem volt osztrák jellegű. Magyarországon is az állam nemzetfölöttiségét hirdették Bánffy Dezső nacionalista nemzetiségpolitikájával szemben. (Maga Szüllő sem volt osztrákrájongó. Több száz, vagy talán több ezer bon mot-jának egyike: a sasnak két feje van – de nem is repül.)

Szüllő az első Csehszlovák Köztársaságban folytonosan a szlovákokkal való szövetség szükségességéről s az egymásra utaltságról beszélt, nem pusztán taktikából; programját a keresztény univerzalizmusból eredeztette. 1943-ban, a magyar országgyűlés felsőházának egyik ülésén jelentette ki: „Én azt tapasztaltam, mint a nemzetiségi állapotnak aktív és passzív részese, hogy egyetlenegy dolog van, ami a leghátrányosabb minden nemzetiségi politikában, az, ha el akarunk valakit nemzet[iet]leníteni.”⁶ A kisebbségi problematikát – a dualizmus korszakára emlékező idézett beszédéből kikövetkeztethetően – a bécsi magyarok elgondolásai szerint fogta föl. Parlamenti képviselőként tagja volt a delegációnak, így rendszeres kapcsolata volt a magyar elitnek a császárvárosban időző részével. A két háború közötti csehszlovákiai magyar politikai életben való részvétele kapcsán természetesen rendszeresen nacionalistának is minősítették őt. Ezzel szemben cselekedeteinek, írásainak és beszédeinek mindvégig központi eleme volt az állampolgári egyenlőség elve:

A nemzetiségi kérdésben már a nyolcvanas, kilencvenes években úgy a bécsi magyarok, mint a régi Deák-párti képviselők látták, hogy a 48 utáni tanulatlan generációk fiai, a múltat nem ismerve, oly irányba kezdték a magyar nemzeti hitűséget felfokozni, hogy az megbontotta a különféle nemzetiségek közötti harmonikus együttélést. A nemzeti kérdés lényegét senki jobban meg nem határozta, mint valamikor Beneš, aki azt mondta, hogy „a nemzetiségi kérdés az impérium kérdése”. A helyes impérium azonban az, ha az állam keretén belül minden állampolgár egyformán érzi az államnak a jog által szabályozott egyenlő támogató erejét, és nem érzi azt, hogy az állam keretén belül az impérium teljességéből ő kevesebbet kap, mint az a másik, aki vérével és anyagi erejével egyformán munkálkodik az állam céljain.⁷

⁵ SZÜLLŐ Géza: *Emlékbeszéd Thallóczy Lajosról a Thallóczy Lajos Társaság 1940. december 6-i serlegvacsoráján*, Thallóczy Lajos Társaság, Budapest, 1940, 4 (a Thallóczy Lajos Társaság kiadványai 9.).

⁶ Az országgyűlés felsőházának 93. ülése, 1943. évi december hó 18-án, szombaton, báró Perényi Zsigmond és báró Radvánszky Albert elnöklete alatt = *Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója*, IV., Budapest, [1944], 194.

⁷ SZÜLLŐ: *Emlékbeszéd Thallóczy Lajosról...*, 9.

Ezért tartotta fontosnak Thallóczy és Khuen-Héderváry az egyenlő elbánás elvének érvényesítését. Szüllő a két világháború közötti korszakban „őslakos-politika”-t folytatott, s többször hivatkozott a szlovákok és a magyarok közös érdekeire. Ez nála – noha kijelentései sokszor többértelműek, és nagy taktikus hírében állott – főképpen az 1868-as nemzetiségi törvény logikus következménye (persze az 1919 utáni állapotoké is), egyszóval etikai indoklású jogi alaptételekből ered. Már a dualizmus idején az érdekek kiegyenlítésén dolgozott tehát, akkor is, ha főnntartotta a magyar hegemoniaigényt (itt tehát nem tért el a felfogása a '48-as nemzedékétől). 1925-ben, nem sokkal azután, hogy az Országos Keresztényszocialista Párt elnöke lett, a Híradónak adott nyilatkozata szerint éppen a háború előtti tevékenységében látott garanciát arra, hogy sikerül kiépítenie az együttműködést a szlovákokkal:

Megkönnyíti helyzetemet, hogy a szlovákok tudják, hogy mindig a legnagyobb elismeréssel voltam az ő jogos nemzetiségi törekvéseik iránt, amikor volt szavam a régi magyar politikában. Azt mindnyájan jól tudják, hogy a kultusztárcának én voltam az előadója s Zichy János gróf kultuszminisztersége alatt mi módosítottuk az Apponyi-féle nyelvrendeletet olyképpen, hogy azt megnyugvással vették tudomásul az összes nemzetiségek.

Ugyanitt mondta a jogra épülő kisebbségpolitikai programjáról:

Nem felejttem el azt, hogy kisebbségi törekvéseimben a mérséklet a fontos, s egyetlen fegyverem a tételes jog; ehhez azután ragaszkodom. Minden kisebbségi jogot érvényesíteni kívánok s tőlem telhetőleg reá akarom bírni ennek respektálására a kormányt.⁸

Nincs elég támpontunk ahhoz, hogy Szüllőt legitimistának tekinthessük, mint ahogyan a kutatás mai állapotában egyetlen, két világháború közötti csehszlovákiai magyar ellenzéki politikust sem tudunk e skatulyába gyömöszölni – bár maga Szüllő például többször állította, hogy *legitim helyzetet* akar kiharcolni kisebbsége számára. Én magam egyetlen olyan írással vagy akár titkos följegyzéssel sem találkoztam e korszakból, amelyben vezető szlovákiai magyar közéleti személyiség vagy gondolkodó állást foglalt volna a királyság (amelyből a szlovákok és a magyarok jöttek) vagy a császárság (amelyből a csehek és a németek indultak) mellett, a köztársasággal szemben – amelybe érkeztek. Az utókor ezzel kapcsolatban sokkal voluntaristább. Ma sokan minden akkori „konzervatív” csoportot az elmúlt államrezon visszaállításában tartanak érdekeltnek, ráadásul eredendően magasabbrendűnek tételezik a

⁸ Szüllő Géza nyilatkozik terveiről és céljairól, Híradó 1925. szeptember 27., 2.

köztársasági államformát a királyságnál, de hogy ez az elképzelés mennyire naiv, arra elég fölhoznom azt, hogy aki így vélekedik, nagyobb értéket tulajdonít Mussolini salói Szociális Köztársaságának vagy akár a Tiso vezette Szlovák Köztársaságnak, mint Nagy-Britanniának – amely Szüllő számára mindig viszonyítási pont volt. Bár műveltsége inkább volt franciás, az I. világháború után – legalábbis ez derül ki megnyilatkozásaiból – egyre nyilvánvalóbban néhány angol politikai elképzelés érvényesítésében látott esélyt az európai káosz megszüntetésére.

Az 1918 utáni magyar legitimista világkép nem a társadalmi berendezkedésből indult ki, hanem az államformából, illetve az alaptörvényből; Lajos Iván, a kérdés korabeli szakkutatója (aki utóbb a német koncentrációs tábor túlélte, a szovjetet nem) a monarchiát és a köztársaságot egyaránt az önkormányzatiság egy-egy változatának tekintette. „Ma a túlhatalomért nem folyik versengés a király és a nemzet között. Mondani lehet, hogy a monarchiák természetrajza alakult át. A köztársaság s a monarchia közötti versengés ma nem küzdelem, mint egykor, az abszolutizmus és az alkotmányosság között, hanem az önkormányzat két faja közti viaskodás. Ma a királyság sehol nem törekszik jogait a nemzet jogainak rovására kiterjeszteni. Ma királyi diktatúrával – az egészen más okokra visszavezethető jugoszláviain kívül – egy államban sem találkozunk” – írta egyik, 1930-ban megjelent munkájában.⁹ A magyar legitimizmus valójában közjogi gondolkodásunk 1848-as álláspontjának a neoabszolutizmus idején megszilárdult – Deák Ferenc, Kemény Zsigmond, Csengery Antal, majd az idősebb és az ifjabb Andrássy Gyula és Apponyi Albert – által képviselt változata, amelynek alapja az, hogy a nemzeti szuverenitás két letéteményese a király és a parlament, a kettő egymás nélkül mit sem ér. Következésképpen az egész irányzat a két világháború közötti magyarországi rend államjogilag leginkább megalapozott alternatíváját adta; a fontosabb legitimista politikusok, törvényhozók sűrűn érveltek azzal, hogy az a törvény, amelynek alapján Magyarországnak kormányzója van, indoklása szerint is ideiglenes. Ezzel gyakorlatilag fölfüggesztetett az alkotmány. Ha nem kerül sor a törvényes állapot visszaállítására, akkor az ideiglenesség korszaka kitolódik, s ez vagy anarchiába, vagy diktatúrába taszítja az országot. Vagy visszatér a király, és betartja az alkotmányt – vagy a vezérek kora jön el, akik úgy bánnak a maguk szabta törvényekkel, ahogy nekik tetszik.¹⁰

Nos, akár legitimista volt Szüllő, akár nem, a régi típusú alkotmányosságba vetett hite rokonította az előbbiekkal, s bizonyára az I. világháború utáni európai

⁹ LAJOS Iván: *A restaurációs kísérletek külpolitikája*, Pécs, 1930, 39 (a Szent István Bajtársi Egyesület pécsi csoportjának kiadványai).

¹⁰ Részletesebben erről FILEP Tamás Gusztáv: *A király meg a vezér. Legitimisták a jogfolytonosságról = Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből*, szerk. Czoch Gábor – Fedinec Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006, 165–180.

változások közös megítélése is. A *Gasteini levél* fönt idézett passzusa is arra vall: nem hitt abban, hogy Csehszlovákia be tudja tölteni azt a szerepet, amelyet a győztes nagyhatalmak szántak neki. A legitimisták hasonlóképpen gondolkodtak, szerintük a köztársaság nem is akart megfelelni ezeknek az elvárásoknak. Igazolta is őket nem sokkal a háború után az a tény, hogy amikor a Szovjetunió megtámadta Lengyelországot, s Franciaország azt kérte Csehszlovákiától, nyújtson segítséget a lengyeleknek, az új állam ezt megtagadta. Az pedig, hogy a köztársaság nem tudja majd betölteni szerepét, azért látszott valószínűnek, mert a restauráció ellen kifejtett propagandája, s az, hogy Károly király visszatérési kísérlete idején csapatösszevonásokkal is „érvelt”, továbbá osztrák- és főleg magyarellenessége úgyszólván lehetlenné tette, hogy a német terjeszkedés és Hitler ellenében együttműködhessek Ausztriával és a magyarokkal. A magyarországi legitimisták már 1933-tól parlamentben, sajtóban nyíltan beszéltek arról, hogy a német veszély elhárításához – például ahhoz, hogy az osztrák nácik visszaszorításával esetleg meg lehessen akadályozni az Anschlusst – elengedhetetlen Ausztria és Magyarország kapcsolatainak megszilárdítása, amire csak a trónörökös visszatérésével nyílhat esély. Ennek a csehszlovák politika természetesen az útjában állt. Egy Angyal Béla által idézett följegyzésből tudjuk, hogy Szüllő olvasta a *Mein Kampf*-ot, és abból pontosan tudta, hogy Hitler nem a magyarok érdekében akarja felforgatni Európát.¹¹ Ennyiben valóban a régi állapotokat kívánta vissza – a náciizmus által integrált Közép-Európa helyett.

Hadd utaljak vissza Arkauer István fentebb idézett cikkére: éppen az, hogy a demokrácia kérdésében ugyanaz volt az álláspontja a liberális polgárnak, mint a nagy múltú katolikus politikusnak, figyelmeztet arra: hiba volt, amikor az egyszerűség érdekében többen is azt emlegettük régebben, hogy a csehszlovákiai magyar politikusok egy része „a háború előtti politikai elit”-be tartozott. Ahhoz ugyanis, hogy a kisebbségi politika mozgásirányát és erővonalait pontosabban értelmezzük, tisztában kell lennünk az 1918 előtti magyar parlament tagoltságával. Már a miniszterelnökök, Tisza, Esterházy Móric és Wekerle is mind más-más politikát folytattak, sokszor más típusú és meggyőződésű emberekre támaszkodtak, nem beszélve arról, hogy az ellenzék is része a politikai elitnek; arról már számtalanszor írtam, hogy a két világháború közötti legfontosabb szlovákiai magyar politikusok közül többen is részt vettek a polgári radikális forradalom kormányának munkájában, elődpártjaik vezetői pedig 1918-ban tagjai voltak az országos Nemzeti Tanácsnak. Maga Szüllő a századfordulón ellenzéki politikusként került be a parlamentbe. Ennek kapcsán két dolog is tisztázandó. Első pártjáról, a Néppártról ma fő-

¹¹ ANGYAL Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*, Fórum Intézet – Lilium Aurum, Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 218–219.

képpen annyit szokás „tudni”, hogy a katolikus reakció és az antiszemitizmus képviselője volt; meg kell vizsgálni, mi az igazság ebben. A másik vélekedés az, hogy Szüllő ebből a pártból érkezett a kisebbségi politikába. Az első szerintem egy sajnálatosan elterjedt részigazság, a másodiknak tárgyi alapja sincs. A liberális történetírás sok, bizonyára jogos kritikát fogalmazott meg a Néppártról, de mindezek nem változtathatnak annak a szemléletnek a történetietlenségén, amely eleve reakcióként minősít mindenkit, aki az agrárius érdekeket képviselte – a társadalom nagy része a földből élt, sokan olyan területen, ahol nem is lehetett vagy nem volt érdemes ipart telepíteni. Át kellene gondolnunk továbbá azt is, hogy lehetett-e a szlovák parasztság ügyeit úgy képviselni, hogy az ne ütközött volna a zsidóság egy részének konkrét érdekeivel. Itt nem csupán az életformából és a foglalkozásból következő ellenérdekeltségekre utalok, hanem a zsidók magyarosító szerepére is. A Néppártnak, tudjuk, nagy szavazótábora volt a szlovák területeken, mint ahogy számos aktív szlovák tagja is. Bár az utókor szemében a „konzervatívok” jellemzői közé tartoztak az antiszemitizmus és a kisebbségek ellen irányuló nacionalizmus, e kettő gyakran (vagy általában?) – mint a Néppárt esetében is – kizárta egymást. Abban a kérdésben, hogy Szüllő miért lett éppen néppárti képviselő, szintén nem érhetjük be a megszokott magyarázatokkal. Ő maga a párt létokát – ötven nappal Magyarország német megszállása előtt – így foglalta össze:

[...] amikor belekergették azokat, akik a 67-es kiegyezés dogmáján álltak, abba a szörnyű dilemmába, hogy inkább a függetlenségi Kossuth-kultuszú magyar ellen a kormánypárt erősítése céljából azokat támogassák, akik liberálisak, még a nép rovására is; akkor az egyházpolitika ellen állottunk fel, mert a polgári házasság és kapcsolt részeinek nem a dogmák ellen való szelleme ellen küzdöttünk, hiszen bizonyos viszonylatban a „tolerari posse” alapjára helyezkedett az egyház is; de mi láttuk – és erre tanított Vasváry, Schlauch, Samassa, Zichy Nándor, Széchenyi Antal, Kovács Gyula, Concha Győző és annyi más nagy elme: Ha a magyar nemzet a keresztény princípiumról a manchesterianizmus szertelenségére átsiklik, gazdaságilag nem bírja felvenni a versenyt azokkal, akik fürgébbek. Ha a nemzet szembehelyezkedik Rómával, ezzel lazul a viszony a dinasztiaiával, a Monarchiáival, és belesik a kétoldali acsarkodó pánszláv és pángermán áradatba. Ezért kell állást foglalni a nemzetért; állást foglalni a liberalizmus kinövéséi, állást foglalni [a] túlzó nacionalizmus kinövéséi ellen, állást foglalni az egyház, a dinasztia, a dualizmus¹² mellett. Mind-mind ezt a magyarért. És ez volt a Néppárt!¹³

¹² Az én kiemelésem – F. T. G.

¹³ SZÜLLŐ Géza: *Miért alakult meg a régi Néppárt?* Magyar Nemzet 1944. január 30., 7.

A másik kérdés Szüllő 1918 előtti párttagságával kapcsolatos. Erről a legkézenfekvőbb kiadványokból, a parlamenti almanachokból tájékozódunk: azokban pedig az áll, hogy 1901-ben a Zala megyei, letenyei kerület néppárti programmal választotta meg (többször, „kivált közgazdasági kérdésekben” a párt hivatalos szónoka volt). 1904-ben azonban kilépett a pártból. 1905-ben pártonkívüliként választották meg, ismét Letenyén. Az 1906-os új választásokon nem jutott be a parlamentbe, 1910-ben viszont a bazini kerület nemzeti munkapárti programmal küldte be a Házba.¹⁴ Már ezekből az almanachokból információkat nyerhetünk arról, hogy nem zárkózott be a helyi kultúrába; ellenkezőleg: Ausztrián kívül „beutazta” Belgiumot, Hollandiát, Németországot, Olaszországot és Franciaországot, és Ázsiában is járt. Egy vele készült, 1937-es beszélgetésben¹⁵ mondta:

Bejártam Európát, Ázsiát, Afrikát. Ettem császárok asztalánál, voltam udvari bálokon és kardinálisoknál. Éppúgy ismerem Párizst, mint az indiai királysírok csodáit vagy Ceylon rejtelseit. Láttam a világ legszebb képeit, barátaim voltak a magyar irodalom nagyjai, beszéltem Anatol France-szal – s mégis, ahol befordul az út Szencről Borsára felé s meglátom a fákat, régi kertünk emlékeit, kertünkét, amely már nem is a miénk, tudom, hogy nekem a világnak ez a pontja a legszebb és a legnagyobb. Minden igazi kultúrának ez a legfőbb alapja: érzem, hogy van gyökerem.

Legkedvesebb szerzői közül ugyanitt Anatole France-ot, Montaigne-t s mindezekelőtt Platont említi, egy később idézendő interjú szerzője 1943-ban Huizinga legfrissebb könyvét látta az asztalán. Az Új Szellemben beszél arról, hogy a Magyar Hírlapnál Bródy Sándorral, Heltai Jenővel és Márkus Miksával dolgozott együtt, s hogy sokszor vacsorázott Mikszáthtal. Az talán köztudott, hogy hosszú ideig a Nyugat igazgatósági tagja is volt. A két világháború közötti pályafutására is ebben a beszélgetésben találjuk meg a magyarázatot: gyerek- vagy ifjúkorában Rakovszky István környezetében élt,¹⁶ később Erdélyben is, ahol Bethlen István a játszótársa volt. Ez más politikai közeg, mint az, amelyik 1932 után irányította Magyarországot. S ez ismét arra figyelmeztet, hogy a két háború közötti szlovákiai magyar ki-

¹⁴ Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól, szerk. Fabro Henrik – Újlaki József, Budapest, 1905, 404; Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól, szerk. Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc, Budapest, [1910,] 441–442.

¹⁵ Egy óra Szüllő Gézával, a Magyar Tudományos Akadémia új levelező tagjával, Új Szellem 1937/7. szám, 3–4. (Akadémiai székfoglalóját a kisebbségjogról, jogfilozófiáról tartotta.)

¹⁶ Az Új Szellemben ugyan Rakovszky Iván neve szerepel, de ez nyilván elírás; Rakovszky Iván fiatalabb volt, mint Szüllő, István viszont a századforduló tekintélyes politikus.

sebbségi politizálás értelmezhetetlen a dualizmus korának ismerete nélkül. Főbb utaltam a legitimistáknak a Horthy megválasztásához szükséges ideiglenes törvénnyel kapcsolatos álláspontjára: Gömbös Gyula miniszterelnökségével az a politikai állapot jött létre, amitől ők óvni kívánták az országot. Igazuk lett. A kezdődő radikalizmus söpörte el Bethlen embereit a harmincas évek elején, ekkor kellett megválnia Szűllőnek a csehszlovákiai Országos Keresztényszocialista Párt elnöki posztjától. Az új elit nem tűrte el, hogy a szlovákiai magyar kisebbségi politikát egy az alkotmányosságra építő konzervatív jogász vezesse. Szűllő hatóköre szűkült, tekintélye azonban így is megmaradt.

Aktív szlovákiai politikusként tételesen is megfogalmazta, hogy a csehszlovákiai magyarságot nem kisebbségnek, hanem elrabolt többségnek tekinti. Ez magyarázza a közte és az úgynevezett reálpolitikusok között kimutatható különbségeket.¹⁷ Angyal Béla idézte tőle *Érdekvédelem és önszerveződés* című könyvében, hogy ő nem csehszlovákiai magyar politikát akar csinálni, hanem magyar politikát Csehszlovákiában. Magam egy néhány évvel korábban írt tanulmányomban bizonyítani véltem, hogy az 1925-ben alakult Magyar Nemzeti Párt – tagságában, vezetői között liberálisokkal, szabadkőművesekkel, zsidókkal – nyilván Bethlen támogatásával nem egyszerűen kormánytámogató magatartást tanúsított 1925–1926-ban, hanem le akarta váltani a kormányt, s az új kabinetbe beléptetve a kisebbségiek pártjait – ide sorolták a szlovákokat is – föderatív államszervezetet kívánt kiépíteni. Szűllő még ezzel – a cseh polgári pártokból fölépülő kormány támogatásával – sem értett egyet (vagy előre látta a kísérlet kudarcát), s éppen ezt indokolta meg az idézett *Gasteini levélben*, amelyben arról nyilvánított kedvezőtlen véleményt, hogy a Magyar Nemzeti Párt megszavazza az 1925–1926-os hivatalnokkormány Magyarországot is sújtó vámtörvényét:

¹⁷ Lásd ehhez Gombár Csaba fogalommagyarázatát: „Nem könnyű az első pillanatban eldönteni, hogy valaki a reálpolitika fogalmát dicsérő, avagy elmarasztaló értelemben használja-e? A német szóhasználatból elterjedt reálpolitika fogalma ugyanis nem pontosan azonos a realitásokon alapuló politikával, hanem olyan politikát jelöl, amely megalkuvó az adott hatalmi viszonyok vonatkozásában és nyíltan fittyet hány az erkölcsi megfontolásokra és a közvélemény reagálására. Ugyanakkor a benne bűvő realitás szó megfényszeríti ezt a fogalmat, lévén, hogy értelmes és értékes politikai gyakorlatot csak valóság alapján lehet folytatni [...]” GOMBÁR Csaba: *Politika – címszavakban (Elemi politikai fogalmak értelmezése)*, ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Szocializmus Tanszéke, Budapest, 1980, 214 (Politikatudományi Füzetek 1.). Szűllő reálpolitika-értelmezéséhez: „a 67-es reálpolitika: a lehetőségek közül a maximumot elérni. Ezt a reálpolitikát vallottam én is Csehszlovákiában, és sok nehézségem volt miatta. Mi nem csinálunk és nem akarunk reálpolitikát – hirdették velem szemben. Ezt tudom – feleltem én –, mert ti gimnazista politikát csináltok!” SZÜLLŐ: *Emlékbeszéd Thallóczy Lajosról...*, 5.

Újabban szokásos lett egy lényegtelennek látszó, alapján nagyon fontos formula. A pártok kimondják a sokat jelentő szót: „elveink fenntartásával”, s azután homlokegyenest ellenkezőt cselekszenek, mint amit a párt politikai elve követel.

Ez teljesen hibás eljárás. Jogot lehet fenntartani, de elvet nem. [...] Az „elv” az erkölcsi fogalom, ez fel nem függeszthető, mert ha erkölcsi fogalmat felfüggesztenek csak egyetlenegyszer is, az megsemmisül. [...] Ellenzéki párt nem függesztheti fel elvét úgy, hogy kormányt támogat költségvetés megszavazásával, adókievítésre jogot ad, mert ha ezt teszi, megszűnik ellenzéki párt lenni. [...]

Mármost ha a Népszövetség és minden más fórum előtt, a tételes törvényt mindenütt betartva, de a kisebbségi és más törvényre mindenütt támaszkodva, mi magyarok az elnyomás ellen panaszkodunk, s ezzel kimutatjuk, hogy Csehszlovákiában és Közép-Európában a nemzetiségi elnyomás nem szűnt meg, s mi jogfosztottak vagyunk, ilyen panaszunkat vajon komolyan veszik-e, de vehetik-e komolyan, ha emellett a kormányt szavazatunkkal támogatjuk, a költségvetéssel anyagi erőhöz juttatjuk, sőt neki többséget adunk? [...] A békeszerződés óta állandó az a törekvés, hogy Magyarország lehetőleg sakkbán tartassék, és semmi ügy nem tart lekötve, mint a szegénység. Állandó az a törekvés, hogy Magyarország visszafejlesztessék csendes szántó-vető néppé s hagyjon fel iparral és kereskedelemmel, mert a mai korban az anyagi erőnek mégis csak ez a fokozója. [...] A vámtörvényért állítólag rekompenzáció az illetőségi törvény. Ámde rá kell mutatnom arra, hogy ez nemcsak hogy nem rekompenzáció, de átmenet in pejus. Mi a Népszövetség előtt azt az álláspontot képviseltük, hogy a magyar közigazgatási jog és a gyakorlat szerint a négyéves állandó egyhelyben lakás hallgatólag megadja az illetőséget mint jogot; a lex Dérer ez elől a felfogás elől kitér, és húszéves állandó ittlakás után megengedi azt, hogy kérheti valaki honpolgárságának feltétel melletti elismerését. Hogy ez nem ugyanegy, azt nem kell magyaráznom, de hogy ezek után a Népszövetség, mely szeret a kényes kérdések megoldása elől kitérni, a mi panaszunkat, mint a lex Dérer által immár tárgyalant ad acta fogja tenni, azt sem kell, azt hiszem, magyaráznom. Ezért szavazták meg ezt azok, akik a legnagyobb ellenségeink.¹⁸

Szüllő célja, ez nem titok, a (békés) revízió volt. Ezt minden ellenkező híreszteléssel szemben nem azok vezetésével gondolta végrehajthatónak, akik a tengelyhatalmak mellé akarták állítani az országot. A visszatérés után ezért lett persona non grata Imrédy Béla miniszterelnök és a hozzá fölzárkózó Jaross Andor szemében. Már azelőtt, hogy bekerült volna a felsőházba, a liberális ellenzék osztatlan bizal-

¹⁸ SZÜLLŐ: *Gasteini levél*.

ma övezte, cikkeit főként a liberális Pesti Naplóban tette közzé, s rendszeres szereplője, szónoka volt az alkotmányos elit és a polgári ellenzék rendezvényeinek. A parlamentben az alkotmány legkövetkezetesebb őrei közé tartozott. Egy régebbi tanulmányomban idéztem a harmadik zsidótörvényről mondott megsemmisítő kritikájának néhány részletét,¹⁹ de ez még szinte a békeidőkből származik: egy törvényjavaslat ellen, elfogadása előtt, minden argumentumot felsorakoztathat a törvényhozó, a kész törvények betartása fölött viszont szerepéből következően akkor is örködni kell, ha eredetileg ellenük szavazott. Szülő ezzel szemben még jóval a törvény életbelépte után is nyíltan érzékeltette, hogy az minden alapot nélkülöz:

Én egy pillanatig sem képzelem, hogy a magyarságnak nem lenne asszimiláló képessége. Nem hiszem azt, hogy félni kellene s nem engedni, hogy aki magyar akar lenni, az magyar lehessen. *Tagadni az asszimilációt egyenlő lenne azzal az állásponttal, hogy mi gyengék vagyunk, pedig erősek vagyunk.* Eszembe jut Bartakovics egri érseke az

¹⁹ Azért álljon itt is, részben azért, mert a szakirodalom sokszor – megalapozatlanul – olyan kontextusban említi, mintha antiszemita lett volna: „Én nagyon jól tudom, hogy mi a temporális és mi az állandó. Én egyházam főpapjának, a hercegprímás úr öminenciájának a felfogását teljes mértékben elfogadom, mert ha Magyarországon a kereszténységet akarjuk és ha a keresztényi Magyarországot akarjuk, akkor nem abban a formában kell a kereszténységet gyakorolni, hogy mi hirdetjük a szavakat, azoknak belső tartalma nélkül, mert minden olyan keresztény irányzatot, amelyben nincsen benne a karitás, nem kereszténységnek, hanem csak pogányságnak tudok minősíteni, amelynek különböző formái vannak. [...] / Ez a törvényjavaslat ismét összekavarja a gazdasági kategóriát és a társadalmi célt. Én itt nem akarok nagy terjedelemben beszélni, azonban leszögezem azt, hogy minden olyan törvényhozás, amely viszágható erőt akar statuálni, a törvényhozás és a közjog lényegét rendíti meg. Én nagyon jól tudom azt, hogy mit jelent a jog. Én mint kicsiny nép képviselője viseltem a jogot és én mindig annak a politikának voltam hirdetője, amely politika azt mondotta, hogy a jog a hatalom és nem a hatalom a jog! Ha mi megengedjük azt, hogy egy létező törvény fennállásának tartama alatt kötött érvényes kötetést egy későbbi intézménytelenné tegyünk, sőt büntetjük a törvény szerint való kötetést, akkor mi a törvénybe vetett hitet rendítjük meg, és ha egyszer Magyarország letér a törvény és a közjog sérthetlenségének alapjáról, akkor Magyarország elveszett. [...] / Méltóztassanak elhinni, hogy a magyar nemzet ellensége minden olyan törvényjavaslat, amely nem azt az egyet akarja cezúrául felállítani, hogy magyar az, aki magyarul érez és magyarul cselekszik, magyar az, aki önmagában, lelkiiségében olyanná alakult át, amilyent a magyar nemzet kíván. *(Úgy van! balfelől)* Méltóztassanak elhinni, én láttam magyarokat és láttam zsidókat. Volt idő, amikor engem félre akartak tenni. Hallgattam, de most akarom itt kifejezni és most akarok itt bizonyosságot tenni róla éppen Bánffy gróf barátom, az erdélyiek tanúsítása és a felvidékiek tanúsítása szerint is, hogy mi igenis láttunk tisztességes és hősies magatartású zsidókat és láttunk tisztességes és hősies magatartású keresztényeket, de láttunk mi nem ilyen zsidókat és nem ilyen keresztényeket is. *(Úgy van! balfelől)* A hazafiság nem a hitfelekezettől függ. A hazafiság a kötelességtudástól függ!” *Az országgyűlés felsőházának 49. ülése 1941. évi július hó 18-án pénteken, gróf Széchenyi Bertalan, báró Perényi Zsigmond és báró Radvánszky Albert elnöke alatt = Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója, II., Budapest, 1942, 287–288.* Szülő beszéde végén módosító indítványokat terjesztett be, a törvény következményeinek enyhítése céljából. Beszédében pedig megemlítette, hogy olyan leveleket kap, amelyben arra szólítják föl, hogy kövesse Teleki Pál példáját, azaz lője főbe magát.

FILEP TAMÁS GUSZTÁV: A JOG HATALMA... – SZÜLLŐ GÉZÁRÓL

esete. A Bach-korszak alatt a Bach-huszárok tömegesen akarták papnak adni fiaikat, látván, hogy milyen jó dolog plébánosnak lenni. Az érsek irodaigazgatója azt mondta, hogy persze, nem vesszük fel őket. Bartakovics érsek pedig így szólt: persze, hogy felvesszük közénk, hadd pusztuljon a fajtája. Hát nekem az a véleményem az asszimilációról, ami Bartakovics érseké volt.²⁰

1942-ben a felsőházban az újvidéki razzia kivizsgálását követelte, 1943 végén pedig ő fejtette ki ugyanott Kállay Miklós miniszterelnök álláspontját a feltétlen megadás elvéről; nyílt üzenet volt ez a nyugati szövetségeseknek: Magyarország, ha tehetné, azonnal kilépne a háborúból. Ezért tartom érthetetlennek, hogy a németek nem tartóztatták le 1944. március 19. után; egyébként arról, hogy hol volt és mit csinált a megszállás alatt, egyelőre nem találtam adatot. Gyanítom, hogy elvonult a világ elől; a háborús években már „volt” politikusként minősítette önmagát. Ennek az írásnak a lezárásaként egy kettős értelmű – rá oly jellemző idézetet választottam ki; érinti a zsidókhoz való viszonyt, a másik szlovákiai magyar párttal kapcsolatos véleményét, és van benne némi kínai stílusú bölcsesség is. Két nappal azután, hogy az Imrédy-kormány „karácsonyi ajándékként” beterjesztette a második zsidótörvény javaslatát, nyilatkozta Szüllő kedvenc liberális lapjának:

Az én pártomban, a keresztényszocialista pártban, nem voltak zsidók, a Magyar Nemzeti Pártban voltak zsidók; az én pártomban nincsenek antiszemiták, a volt Nemzeti Pártban vannak. Ez mutatja, hogy milyen sokoldalú az élet és milyen csodálatos szövödményekből alakul ki az a perzsaszőnyeg, amelyen csak messziről lehet látni: milyen figurák vannak benne.

– Milyen következtetéseket von le excellenciád ottani és itteni tapasztalataiból? – kérdezte munkatársunk.

– Azt, hogy az Úristen kimérte a tudás határait.²¹

²⁰ ERNYEI György: „Soha meg nem sérteni senkit, aki gyengébb, és meg nem hunyázkodni az előtt, aki hatalmasabb.” Születésnap beszélgetés a 70 éves Szüllő Gézával, Független Magyarország 1943/5., 3.

²¹ „Aki teljes szívvel és lélekkel magyar akar lenni, az magyar – és aki ezt a tételt megtagadja, az megtagadja Árpád és Szent István gondolatát.” Beszélgetés Szüllő Gézával a felvidéki zsidóságról és az idősebb magyar kérdésekről, Pesti Napló 1938. december 25., 9.

„Kisiblyei” majális 1931-ben